

O'ZBEK LIBOSLARI QADRIYATLAR VA AN'ANALAR TIMSOLI.

Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi

Ilmiy hodimi: **Turg'unpo'latova Rohila**

Annotatsiya : Bu maqolada O'zbek xalqining milliy va an'anaviy liboslari, moddiy va ma'naviy madaniyati, ajralmas qadriyatlari haqida ilmiy tahlil qilinadi. Maqolada o'zbek liboslarini bosqichma-bosqich shakllanib borganligi va liboslarning rang, shakl va bezaklari orqali xalq ruhiyati aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, an'ana, urf-odat, libos, do'ppi, cho'pon, belbog'lar, paranjilar, nimcha, dizayner, estetik, milliylik.

O'zbek xalqining ajdodlardan meros bo'lib kelayotgan an'anaviy va milliy liboslari sharqona go'zalliklari bilan boshqa xalq liboslari ichida ajralib turadi. Liboslarning ko'rinishi har bir xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatini anglatib turadi. O'rta Osiyo liboslarining bichimi va bezatilishi insonlarning jamoa bo'lib ellinizm davrida, o'rta asrlar boshlarida O'zbekiston hududlarida an'anaviy liboslar bichimi va uni bezatilishi rivojlanib takomillashib borganini kko'rish mumkin. Milliy liboslarimizning o'ziga hos bo'lgan mahalliy jihatlari qadimiy xalqlarning etnomadaniyati ta'sirida mukammallashtirib borgan. So'ngi yuz yilliklardagi liboslar mazmunan va shaklan yaxlit o'ziga hos bo'lgan ko'rinishiga ega bo'lib borganligi ma'lum bo'lmoqda. Milliy liboslarimizga nafaqat O'zbekistonda, balki dunyoni boshqa mamlakatlaridagi mashhur libos sohasi mutahassislarini va boshqalarni ham qiziqtirmoqda. Milliy liboslar bichimi, tikilishidagi an'analari liboslar yaratishdagi ilhomlantiruvchi yangilikga undovchi manbaadir. Milliy liboslarimiz faqat kiyim-kechakdan iboratgina bo'lib qolmay,kiyimlarni bezashda turli juz'iy qismlardan ham yanada kengroq va milliylikka tayangan holdafoydalanib kelingan.

Shuning uchun an'anaviy liboslarimiz doimo o'zida mato to'qish, kashtado'zlik, zardo'zlik, zargarlik, ko'nchilik singari hunarmandlik san'atining ko'pgina turlarini qamrab olib, turli xildagi qadimiy urf-odatlarini o'zida jamlagan kundalik turmush bilan uyg'unlik kompozitsiyasini kashf eta olgan. Yana liboslar o'z zamonasining inson

yashagan manzil va uning voqealigini ham namoyon etgan. Milliy liboslardan ustki va ichki liboslar, oyoq kiyimlar qatorida bosh kiyimlardan hisoblangan ro'mollarning qadri-qimmati o'z davrni belgisi bo'lgan. Moliyaviy ahvollari darajasi va mavqey yaxshi bo'lgan ayollar boshlarini berkitib, turlicha zargarlik buyumlarini taqib yurgan edilar. Ayolning bosh kiyimi va sochlarining turmagiga qarab qizlarni turmushga chiqqanligini yoki chiqmaganligini, yosh ayolni ayolni farzandli va farzandsizligini, o'rta yoshlilarni katta yoshlilardan ajratib turganligini bildirgan. Farg'ona vodiysi va jumladan Namanganning mahalliy aholisi ayollari orasida qizlar do'ppi kiyganlar, kelinlar esa ro'mollarini boshlariga durracha qilib o'rab yurgan. Ayollarda mavsumga mos bosh kiyimlari seplorida bo'lgan. Asosan ro'mollar nomlariga ko'ra dudoq ro'mollari, ip ro'mollar, jun ro'mollar, to'r ro'mollar, ipakli ro'mollar, doka ro'mollar, g'ijim ro'mollar, quroqli ro'mollar, gardi ro'mol, besh gulli ro'mollar asrlar davomida urfga kirgan. Yosh qiz ayollar asosan oqish tusli bosh kiyimlarni tanlasalar, keksalar esa yorqinsiz ro'mollarni o'rashgan.

Umumiy bosh kiyimlarning o'tmishiga nazar solsak, uning tarixi juda olisga borib taqaladi. Taxminan to'rt ming yil oldin Bobil hukmdori Hammurapi qonunlarida birinchi bor ayollarning ijtimoiy mavqei to'g'risida bayon etilgandi. O'sha davrda dunyo tarixi qonunlarini ifodalangan 282 ta maqola sifatidagi tosh ustunlarga yozib qoldirilgan turli qaydlar 1901-1902 yillarda fransuz tadqiqotchilari tomonidan kashf etilib, Usmoniylar imperiyasi davrida Luvr muzeyiga ko'chirilganligi manbaalardan ma'lum. Hammurapi qonunlari miloddan avvalgi 1754- yilda mesopatamiyada yaratilgan Mesopatamiyada yaratilgan eng qadimiy saqlanib qolgan qonunlardan biri hisoblanadi. Bu qonunga ko'ra obro'li, erkin, zodagon taniqli ayollar yopinchiq yopinganlar, qullar va past tabaqalar ochiq kiyimlarda yurishgan. Har bir yerning o'ziga xos hunarmandchilik turi bo'lganidek, qadimda bosh kiyimlarni qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan. Bizda peshonaga tillaqosh taqilgan. Iqlimga qarab quyosh yoki sovuqdan saqlash uchun turlicha bosh kiyimlarga ehtiyojlar osha ko'payib borganturli xil ayollar ro'mollari va do'ppilarni yangidan yangi nusxalarini hozirgi kunda ham hunarmandlarimkiz tomonidan san'at darajasiga yetkazilmoqda ular bosh kiyimlarni bugungi kun talabiga moslab, qadimiy usullar bilan

uyg'unlashtirib borishmoqda. O'zbekona to'y-marakalarda ayollarimiz bosh kiyimlarga alohida ahamiyat berishadi. Kuyovning marg'iloncha yoki chustnusxa do'ppilari, kelinlarning tiizzaga tushib turadigan ro'mollari, motamlardagi oddiy ro'mollari o'ziga xosligi bilan boshqa xalqlardan ajralib turadi. Hozirgi kunda to'y marosimlarida va kundalik libos tanlashimizda uning milliyligiga, qulayligiga doimo e'tibor berishimiz shart. Keltirilgan manbaalardan kelib chiqib shularni ta'kidlashimiz zarurki, bugungi kunda yoshlarimiz tomonidan zamonaviylashuv degan zo'z zamirida liboslaridagi o'zgarishlarni ko'rib turibmiz.

Farzandlarimiz o'qishga yoki biror tadbirga kuzatar ekanmiz biz kattalar e'tiborsizlik qilmasligimi ularni tarbiyasida muhim ro'l o'ynaydi. Ma'lumki har bir davlatning ma'naviy poydevori mustahkam bo'lsagina, u keng ko'lamda rivojlanadi. Buning uchun ajdodlardan qolgan bebaho meros, xalq madaniyati an'alarini yanada rivojlantirish lozim. Milliy va an'anaviy liboslarimizni asrab-avaylash maqsadida kelajakdagi yosh avlodga qanday bo'lsa o'sha holda qoldirish uchun muzeylarimizda saqlanayotgan ko'plab liboslarimiz nafaqat o'zbekistonda balki, dunyo xalq muzeylarida noyob eksponat sifatida saqlanib kelinmoqda. Ulardan ota bobolarimizning kundalik kiyim, bayram-marosimlari kiyimi ramz va tumor maqsadlarida foydalanib kelinganligini anglashimiz mumkin. Asrlar davomida merosiy liboslarimizga e'tibor yetarli emasdi. 20-asr ohirlarigagina kelib biz tarixiy hisoblangan liboslarning asl qimmatini, ular qadimiyligini saqlay olish asoslari, zamonaviy dizaynerlar uchun ilhom manbaiga aylanishi mumkinligiga yetarlicha xizmat qiladi. Hozirgi muzeylarning barcha ekspozitsiyalaridan o'rin olgan o'zbek an'anaviy milliy liboslarining asosiylari yaktaklar, yengil mato va qavilgan turli xil to'nlar, cholvorlar, kuloxlar, erkaklar do'ppilari, belbog'lar, sallalar, ishlov berilgan mo'ynadan oshlab tayyorlangan qalpoqlar, xalatlar, ko'ylaklar, paranjilar ro'mollar, nimchalarni tashkil etadi. Farg'ona vodiysining va Toshkent aholisining an'anaviy liboslari ham o'ziga hos xususiyatlari ham qadimdan ajralib turgan. Bu manbaalarga qaraganda hududlar o'zbeklar, saklar, tojiklar, Namanganni qipchoqlari, Andijon qadimiy turkiylari, Qo'qon qoraqalpoqlari, Angrenning quramalaridan iborat etnik tartibga ega bo'lib kelgan. Mutaxassislarining bayon etishicha erkaklar liboslarining o'ziga xos jihatlari sifatida

tugmalari qadalmaydigan ichki ko'ylaklar va ularning ustidan ustki liboslar, ichki liboslarning oq rangda bo'lishi, ustki libosning qora rangda yoki ko'm-ko'k bo'lganligini qayd etilganligini. Ko'rishimiz mumkin. 1917-yildagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar o'z-o'zidan madaniyat, ijtimoiy madaniyat, ong, ma'naviy qadriyatlarni va shaxs kamol topishidagi asosiy tamoillarida tub burilishiga sabab bo'ldi. To'g'ri yevropa liboslari ta'siridagi turli o'zbek liboslar yaratuvchi dizaynlarni yutuqlarini e'tirof etishdan yiroqmiz lekin, tarixiy va qadimiy bo'lib kelgan liboslarimiz O'zbekiston xalqlarining zamonaviy liboslarda milliylikni, o'zlikni, an'alarimizni idrok etishga turtki berishini unitmasligimiz zarurdir. Hozirgi zamonaviy liboslar milliy liboslarimizning o'rnini egallashga urinayotgan vaqtda ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelgan milliy liboslarimizning o'zidagi saqlab qolgan ko'p sharqona go'zalligi, libos ichidagi ayollarning ibosini, erkaklardagi g'ururni namoyon etishga qodirligini barcha anglay oladi. Milliy urf-odatlarimizga zid bo'lgan o'ta ochiq liboslarni o'zligini hurmat qilgan inson aslo yoqlamaydi va kiymaydi, zero liboslarimiz madaniyatimizni va qadriyatlarimizni o'zida jamlaydi. Bugungi kunda milliy liboslar shahar hayotida kamdan-kam uchrasa-da, ular bayramlar va marosimlarda keng qo'llaniladi. Milliy liboslarni kiyish orqali o'zbeklar o'z tarixini, madaniy an'alarini va milliy o'zligini ifodalaydi. Zamonaviy kiyinishda milliy liboslar sharm-hayo me'yorlariga amal qilgan holda, urf-odat va qadriyatlarimizni, milliy o'zligimizni saqlash va targ'ib qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular xalq hunarmandchiligi, mato ishlash san'ati va naqsh ijodini rivojlantirishga ham imkon yaratadi.

Ko'p asrlar davomida yaratilgan o'zbek milliy liboslari xalq madaniyati va ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Liboslarda funksional va estetik fazilatlar uyg'unlashgan. Milliy liboslar zamonaviy kiyinishda ham sharm-hayo me'yorlariga amal qilgan holda, urf-odat va qadriyatlarimizni, milliy o'zligimizni saqlash va targ'ib qilishga xizmat qiladi. O'zbek milliy liboslarini o'rganish nafaqat tarixiy va madaniy ahamiyatga ega, balki xalqning estetik didi, hunarmandlik mahorati va madaniy merosini yangi avlodga yetkazish uchun muhim ilmiy manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar .

- O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
- Moziydan sado jurnali.
- San'at O'zbekiston badiiy jurnali.